

Valoració psicosocial de les famílies: certificat d'idoneïtat

Cristina Batlle, Concepció Moya

ANNE Fundació. Barcelona

El perquè

L'objectiu d'aquesta ponència és donar informació sobre el procediment del procés de la valoració psicosocial de les famílies que volen iniciar un procés d'adopció, i donar elements per comprendre la necessitat d'aquests estudis.

Entenem la legitimitat de la valoració pel que fa a protegir els drets de l'infant. L'adopció, al marge dels aspectes psicològics i afectius, és un acte social, públic, en el qual els individus demanen a l'administració que es comprometi amb ells. L'administració té, doncs, el dret i el deure de regular les sol·licituds creant instruments adients, un dels quals és l'estudi psicosocial pel qual passen totes les sol·licituds d'adopció internacional dels ciutadans dels països signants del Conveni de l'Haia. Recordem que Catalunya el va signar l'any 1993.

I fins aquí el primer perquè, ja que l'administració és responsable d'aquests menors i, per tant, vol saber a qui els confia. Així les parelles entren en els processos d'idoneïtat.

Fins aquí tot sembla molt raonable. Per què, doncs, continuament hem d'explicar, o més aviat justificar, els estudis? Quins són els perquès del carrer i de les famílies?

Podríem parlar de raons de profunditat i abast molt diferent. En primer lloc hi hauria la lògica indignació per la situació de desemparament d'aquests infants mancats de qualsevol oportunitat de tenir una vida mínimament digna, de tenir dret a un futur, però, com acabem de dir, només una petitíssima part d'ells poden ser adoptats, n'hi ha milions que ni tan sols existeixen legalment.

El contingut d'aquest article ha estat presentat a la Jornada Organitzada per ANNE Fundació «L'adopció: un repte per a la pediatria» (Barcelona, 15 de febrer de 2003).

Correspondència:

Cristina Batlle
ANNE Fundació
Pg. Bonanova, 70-76, 1r 2a. 08017 Barcelona

Treball rebut: 26-05-2003. Treball acceptat: 29-05-2003.

Batlle C, Moya C.
Valoració psicosocial de les famílies: certificat d'idoneïtat.
Pediatr Catalana 2003; 63: 156-159.

En segon lloc arriben els qüestionaments que neixen d'un sentiment de greuge vers els pares biològics, oblidant que els pares biològics estan fent una opció personal sobre la qual l'administració no hi té res a dir.

En tercer lloc es victimitza els futurs pares adoptius, o es victimitzen ells mateixos, amb els arguments del tipus «ja han patit prou», que de la manera més injusta donen a l'infant la màgica potestat de posar fi a aquest patiment i dificulten que l'adult tanqui un projecte per obrir-ne un altre de nou i diferent. Evidentment, parlem de parelles estèrils; en el cas de famílies amb fills biològics es passa de la victimització a la suficiència i, per tant, a la tàcita negació de la diferència entre la filiació biològica i l'adoptiva.

A més de contestar a tots aquests perquès sobre el procés d'idoneïtat, com podem explicar-ne la utilitat principal? En primer lloc, i encara que no sabem si és veritat que «el nom fa la cosa», cada vegada més ens agrada parlar, no de valoració, examen, avaluació..., sinó de procés d'idoneïtat, entenent per procés la manera de desenvolupar-se una acció, una transformació que passa per una successió de fets, cadascun dels quals necessita un temps.

Quan parlem d'idoneïtat volem dir que les sol·licituds de les famílies han de reunir les condicions necessàries, és a dir, adequades a la seva realitat i a la de l'infant susceptible de ser adoptat.

El treball que es proposa als futurs pares és, doncs, que tinguin un temps d'informació, formació i posterior reflexió sobre el seu projecte, en contra de les urgències, de les sol·licituds impulsives o de les falsament altruistes i a favor de la diferència, de l'espai mental i afectiu que pugui facilitar la construcció d'un niu adequat a les necessitats d'aquests menors.

És bo recordar que hi ha moltes més sol·licituds d'adopció internacional que nens i nenes susceptibles de ser adoptats, pels volts d'un 50% més. Aquesta és la raó principal de les llistes d'espera amb què es troben els futurs pares, i també el motiu que fa que les administracions, tant emissores com receptores de sol·licituds, puguin discriminar en favor del menor les sol·licituds que reuneixin més elements d'idoneïtat.

Entenem que aquesta proposta pot ser rebuda com una exigència dolorosa quan arriba a persones que, encara en un percentatge molt alt (72% segons la memòria del 2001 de ANNE Fundació), no tenen fills, i més tenint en compte que del total de casos d'es-

terilitat, el 40% no té cap causa coneguda. Com podeu imaginar, la immensa majoria d'aquestes famílies han passat per diferents intents de reproducció assistida i per tant han vist frustrat el seu desig de fill en més d'una ocasió. Pot ser interessant també saber que la mitjana d'edat dels sol·licitants és entre 36 i 45 anys, i que porten entre 6 i 12 anys de convivència. Les famílies monoparentals van ser, sempre segons la memòria del 2001, del 14%.

Amb aquest perfil majoritari de famílies, però en grups molt heterogenis per edat, procedència sociocultural, professió, informació sobre el tema, expectatives... es comença a treballar per transformar la necessitat en desig, l'infant en fill.

El procediment

Assenyalarem dos moments del procés d'idoneïtat:

Recorregut formatiu

És un espai de formació i informació de dos dies de durada que s'ofereix a les famílies per poder aprofundir sobre el desig d'adoptar i sobre les necessitats dels infants susceptibles de ser adoptats, com a pas previ per iniciar l'estudi psicosocial per a la idoneïtat.

En països amb molta més trajectòria en adopció internacional, com Holanda o Itàlia, els pares que ja portaven un temps amb els seus fills adoptats a casa van demanar unes sessions d'informació i van suggerir que aquestes es fessin abans de l'adopció amb l'objectiu de poder preparar i preveure les dificultats.

Així va ser com van començar aquestes sessions grupals que posteriorment s'han anat duent a terme a diferents països i que a Catalunya es van iniciar el 1998. El fet que la formació que s'ofereix no sigui a través de classes magistrals, sinó que sigui a partir de la participació activa dels sol·licitants, coordinats pels professionals, fa que l'aprenentatge sigui molt més viscut i interioritzat.

El grup està conduït per dos professionals i dos més fan la tasca d'observadors i de suport als conductors.

Es treballa amb tècniques de dinàmica de grup, com ara jocs de rol, petits grups, pluja d'idees, material gràfic, entre d'altres, i es demana la participació dels assistents, afavorint que verbalitzin les seves pors o els seus dubtes. Resulta enriquidor que puguin compartir l'experiència amb persones que es troben en la mateixa situació que ells.

S'ha de tenir en compte, però, que d'entrada és una experiència per la qual han de passar, però que no han escollit i els pot despertar pors i desconfiança.

Els professionals hem de reconèixer la seva angoixa i entendre com se senten. Volem deixar clar que no els qüestionem a ells sinó que els ajudem a ser realistes, la qual cosa de vegades és difícil per les altes expectatives que tenen vers l'adopció. Intentem sobretot que els futurs pares es posin en el lloc de l'infant.

Fem un recorregut pel món de l'adopció, de manera que els principals temes que es tracten durant aquests dos dies són els següents:

L'adopció

Diem que per nosaltres, l'adopció és la trobada de dues històries, on es poden satisfer dos desitjos. En aquesta trobada, tant els pares com l'infant arriben amb una «maleta» i dins les maletes hi ha coses que faciliten l'adopció i coses que poden dificultar-la.

Recursos i límits dels pares i dels infants

Un dels exercicis que se'ls proposa és mirar dins les respectives maletes: proposem als pares reflexionar i identificar quins són els seus recursos i les seves dificultats, així com els recursos i les limitacions dels infants, per tal d'anar adequant la seva demanda a la realitat d'un infant susceptible de ser adoptat. Això es treballa en dos grups.

En el grup de pares, acostumen a sortir de seguida recursos que podem anomenar externs: temps, estabilitat econòmica, suport de l'entorn, etc. En una segona fase comença a disminuir l'ansietat i surten els límits externs. Els límits interns són moltes vegades induïts pels professionals: expectatives poc realistes, sobreprotecció... de vegades surt la por al desconeixement de la història de l'infant, al seu rebuig...

En el grup de nens, els adults es posen, potser per primera vegada en el lloc de l'infant. Per primera vegada poden començar a parlar de les dificultats del projecte i estan expectants per saber els recursos que els oferiran els pares.

En la posada en comú dels dos grups es pot confrontar si els pares compten amb els recursos que necessita l'infant. Així es comença a passar de l'abstracte al concret, de l'infant al fill, i els futurs pares poden apropar-se a l'infant real. També permet als membres del grup compartir vivències, estats d'opinió i fer minvar els elements persecutoris amb què arriben al recorregut formatiu i així poder introduir els elements de reflexió que acostin el projecte a la seva realitat i en facilitin l'èxit.

Jocs de rol

Un altre exercici que proposem a les famílies són els jocs de rol. Pretenem posar als sol·licitants en una situació determinada perquè puguin assajar la posada en pràctica dels seus recursos verbals i no verbals i de capacitat de comprensió de les necessitats de l'infant.

Els fem reflexionar sobre com es comunica un infant, sobretot a través del comportament i de la importància de saber entendre i traduir els seus actes i les seves emocions.

També proposem situacions en què el menor qüestiona els pares sobre aspectes que els preocupen dels seus orígens, raça, nom, idioma, rebuig de l'entorn, etc.

Això permet als futurs pares posar-se davant situacions concretes i als tècnics observar la capacitat de resposta i de contenció, la flexibilitat i l'adequació de les seves respostes a les necessitats dels infants.

Vivències de l'infant

Entre les vivències de l'infant volem fer èmfasi en les possibles repercussions que tindrà per al seu desenvolupament físic, psíquic i emocional els dèficits d'estimulació, alimentació, relació, així com la pèrdua o l'absència de referents.

Intentem que entenguin que aquest desenvolupament que serà desigual, no es pot comparar, precisament per les seves mancances, amb un desenvolupament dins els paràmetres considerats normals.

Una altra de les vivències negatives de l'infant és el fet que ha estat abandonat. Aquesta és una realitat comuna a tots els infants susceptibles d'adopció i que sempre estarà present en la seva història.

El fet d'haver estat abandonat pot comportar en els infants sentiments de culpabilitat, pensant que l'han deixat per culpa seva, sentiments de baixa autoestima, per pensar que només s'abandona una cosa sense valor, i tot això pot generar la por a tornar a ser abandonat.

La reflexió amb els futurs pares adoptius passa per intentar que més que abandonat, pensin que l'infant ha estat confiat, i que puguin pensar en els pares biològics com les persones que els han donat l'oportunitat de tenir un fill i que no hi ha abandonat sense dolor. El que sentin els pares adoptius és el que transmetran al seu fill.

Es treballa amb material gràfic i es comenten en petits grups unes vinyetes amb diverses situacions on els pares reflexionen sobre els seus sentiments i els dels infants i sobre la necessitat de posar límits, tant interns com externs, sobre les seves pròpies ambivalències i les seves frustracions, la por de l'infant a vincular-se per por de tornar a perdre, etc.

Transmissió dels orígens

La transmissió dels orígens és també un aspecte molt important i genera força inquietud en les famílies, perquè tot i estar convençuts que l'infant té dret a conèixer la seva condició d'adoptat, comporta que han d'acceptar l'existència dels pares biològics i per tant els qüestiona a ells com a pares exclusius. Això pot generar por que l'infant, si coneix els seus orígens, se'n vagi del seu costat.

Els futurs pares comenten que es troben sense recursos per afrontar aquest tema amb naturalitat des d'un primer moment. Es donen unes idees pràctiques i sobretot s'insisteix en la necessitat de transmetre els orígens per tal que l'infant pugui construir una identitat sense buits. La idea és que els pares adoptius facin de pont i donin continuïtat a la història de l'infant, que acceptin la seva «maleta».

Entrevista devolutiva al final del recorregut

El treball en grup amb les famílies s'acaba dissabte al migdia. A la tarda es fa una entrevista devolutiva de caràcter individual que té com a objectiu recollir l'opinió de les famílies sobre el contingut de les sessions i com s'han sentit, per valorar si s'han pogut identificar amb l'infant i les seves necessitats específiques, si han rebaixat tensions, i retornar a la família les observacions generals i plantejar els temes que seran abordats a les entrevistes que es duran a terme per fer l'estudi psicosocial.

Normalment, les famílies destaquen que el treball intensiu dels dos dies els ha permès aprofundir en temes que no havien considerat importants del desenvolupament de l'infant, en la importància de la transmissió dels orígens i les seves repercussions a l'adolescència, així com l'enriquiment que els ha suposat el fet d'haver compartit en grup experiències pròpies.

Per finalitzar aquest apartat, volem dir que en aquest recorregut formatiu, els professionals tenen una primera informació sobre l'actitud de les famílies, les seves expectatives, capacitat d'adaptació a noves situacions, de comunicació verbal i no verbal, així com la capacitat d'observar, escoltar i incorporar experiències, vivències i diferents opinions.

Estudi psicosocial

Com a informació prèvia, cal dir que hi ha estudis que no s'arriben a començar i moltes vegades aquest fet és una prova que el recorregut formatiu ha fet canviar aspectes de la demanda original de les famílies, dels seus recursos i expectatives. Les causes més freqüents són l'edat dels sol·licitants, la incompatibilitat amb un projecte biològic o la consciència que el projecte adoptiu és incompatible amb un procés encara no tancat de pèrdua, ruptura i posterior dol.

L'estudi psicosocial consisteix en un seguit d'entrevistes a les famílies, dutes a terme per psicòlegs i treballadors socials, per tal de continuar aprofundint sobre el seu desig i la seva demanda.

Acompanyem les famílies per ajudar-les a madurar el seu projecte i veure si és el moment vital adequat per dur a terme l'adopció. Estudiem la seva capacitat de posar en marxa un procés d'adopció, entenent per procés la capacitat d'iniciar un treball intern de mobilització, contrast, intercanvi, introspecció, que prepari un niu suficientment flexible, un espai on l'infant pugui créixer i on se li doni la possibilitat d'esdevenir persona.

Els psicòlegs posen especial atenció en la capacitat dels individus de parlar d'ells mateixos, de mirar la seva maleta i contrastar els seus recursos amb les necessitats de l'infant; també estudien els seus models familiars i, del conjunt de la seva biografia, interessa saber la seva capacitat de construir i tirar endavant projectes autònoms i, si hi ha hagut trencaments, pèrdues, morts, dols, interessa conèixer la qualitat de la seva elaboració.

Els treballadors socials estudien les històries familiars de les persones o parelles, la seva situació econòmica i laboral, l'habitatge, el suport de l'entorn i la dinàmica relacional.

Un cop acabats els estudis, els equips lliuren un informe psicosocial recomanant o desestimant la idoneïtat de la demanda, a l'Institut Català de l'Acol·liment i de l'Adopció (ICAA), on un comitè tècnic ratifica les propostes dels equips. Els motius de no idoneïtat estan recollits en l'article 71 del Decret 127/1997, de 27 de maig, pel qual es modifica parcialment el Decret 2/1997, de 7 de gener, d'aprovació del Reglament de protecció dels menors desemparats i de l'adopció. Cal dir que durant l'any 2002, segons les dades estadístiques de l'ICAA, el percentatge de sol·licituds que van ser considerades no idònies, no va arribar al 2%.

El certificat d'adequació, com a resolució administrativa que és, el dona la Generalitat a través de l'ICAA. Aquest certificat, que permet iniciar els tràmits corresponents amb els països de procedència dels infants, té una vigència de tres anys.

Finalment, cal dir que els estudis són també un espai d'intercanvi on els pares poden manifestar als professionals els seus dubtes, pors, interrogants... Moltes vegades aquests interrogants tenen a veure amb la salut dels infants, la fiabilitat dels informes mèdics dels països d'origen, les incògnites genètiques, volen saber quanta normalitat poden esperar en el seu desenvolupament, què és normal, quan podem pensar en «etapa superada», etc.

De manera sorprenent, i encara que la informació sobre l'embaràs i el part, la neonatologia i la pediatria actuals convergeixen en la importància de tenir cura d'aquestes primeres fases del desenvolupament dels infants, les famílies no s'imaginen les repercussions de les mancances que els infants en adopció han patit en aquestes primeres etapes de la seva vida. Pensem que és una defensa més o menys lògica, que tenen en contra una vegada més les urgències, el desig de «normalitzar», les immenses ganes que tot vagi molt bé, el mite que «amb afecte tot s'arregla»...

Mentre tot això es normalitza, mentre l'infant arriba, fins que no el coneixen després que ha arribat, són els pediatres els que estan en primera línia de foc rebent consultes. Creiem que seria interessant compartir més sovint experiències sobre aquestes primeres etapes d'adaptació, per tal de poder ajudar d'una manera més global els infants i les seves famílies.

Bibliografia

- 1 Aramburo G, De la Fuente MJ et al. Aspectes psicològics entorn a la identitat de nens en mesura d'acolliment preadoptiu. FORUM, Revista Informació i Investigació social. Edicions del Departament de Benestar Social. Barcelona, Juny 1996.

- 2 Galli Y. Estudio psicológico de candidatos en adopción internacional: Una propuesta de protocolo. Revista Infancia y Sociedad, núm. 12. Madrid, 1991.
- 3 Grup de Treball «L'Adopció». Adoptar i ser adoptat. Document 1. Col·legi de Psicòlegs de Barcelona (ICAA), maig 1998.
- 4 La selection de candidats à l'adoption. A: Un jour, l'adoption. París: Editorial Fierus, 1988.
- 5 Neuburger R. La familia dolorosa: mito y terapias familiares. Barcelona: Herder, 1997.

Bibliografia recomanada per a adults

- 1 Aston E. Aprendiendo a conocernos. Guía para iniciarse como padres adoptivos. Madrid: Ministerio de Asuntos Sociales, 1990.
- 2 Audusseau Pouchard M. Adoptar un hijo hoy. Barcelona: Planeta, 1997.
- 3 Capel Cilla A. Manual práctico de adopción internacional. Barcelona: Octaedro, 1999.
- 4 Cernuda P, Sáez-Díez M. Los hijos más deseados. Un libro útil para recorrer el camino hacia la adopción. Madrid: El País, Aguilar, 1999.
- 5 Hermosilla Valencia M. La adopción de niños mayores. Martín de Zamora, 3881, Dept. 4D. Las Condes, Santiago de Chile, 1989.
- 6 Mateo Pérez MR. ¿Por qué adoptar en otro país? Guía para padres y profesionales. Barcelona: CIES, 1995.
- 7 Siegel S. Su hijo adoptado. Una guía educativa para padres. Barcelona: Paidós, 1992.
- 8 Videla M. ¿Conseguir un niño o adoptar un hijo? Los dilemas de la esterilidad. Buenos Aires: Ediciones Cinco, 1996.
- 9 Winnicott DW. Los hijos adoptivos al llegar a la adolescencia. 1995.

Bibliografia recomanada per a infants

- 1 Ben Jelloun T. Papá, ¿qué es el racismo? Madrid: Alfaguara, 2002.
- 2 Boie K. Hem estat de sort amb el Paule. Barcelona: Alfaguara, 24. 1993.
- 3 Capdevila R. Teo y su familia. Barcelona: CEAC, 1978.
- 4 Company M. La història de l'Ernest. Barcelona: Cruïlla (El Vaixell de Vapor) 8a edició, 1997.
- 5 Gudrum M. Nacida en domingo. Barcelona: Quarto, 1985.
- 6 Lee Curtis S. Cuéntame otra vez la noche que nació. Barcelona: Editorial Serres SL, 1999.
- 7 Mateo Pérez MR. Som diferents, però som iguals. L'adopció internacional explicada als nens. Barcelona: CIES, 1997.
- 8 Mateo Pérez MR. L'adopció internacional explicada als nens. Barcelona: CIES (Col. Sóc Adoptat), 1997.
- 9 Vendrell MM, Capdevila R. En Marc ja té casa. Barcelona: Destino, 1991 (Ara parlem de..., 12), 1991.